

%2,7a¹ - Euskara, generoaz mintzo?

Jaime Altuna Ramírez

EHU/UPV – Euskal Herriko Unibertsitatea
jaime.altuna@ehu.eus

Jone M. Hernández García²

EHU/UPV – Euskal Herriko Unibertsitatea
jm.hernandez@ehu.eus

Sarrera-data 2018- 01-15 / Onarpen-data: 2018-02-09

Laburpena. Azkenengo Kale-Neurketetan joera argi bat antzematen ari da: emakumezkoek gizonezkoek baino gehiago egiten dute euskara. Artikulua, horren azpian egon daitezkeen arrazoiak irudikatzen saiakera bat da. Horretarako testuak hiru atal garatzen ditu. Lehenengoan Kale Neurketak hainbat urtetan utzitako datuen gaineko genero irakurketa egingo dugu. Bigarrenengan, eta aurretik emandako datuak osatzeko asmoz edo, azken urteotan zenbait azterlan kualitatiboek agertutako ondorioak aurkeztuko ditugu. Eta azkenengo atalean, datu kuantitatibo zein kualitatibo horiek mahai gainean utzitako hainbat planteamendu, galdera, zein erronka plazaratuko ditugu, helburua generoaren gaineko auziak azaltzea baino azalaraztea izanik. • **Hitz gakoak:** *Kale Neurketa, hizkuntza antropologia, hizkuntza-erabilera, antropologia feminista, generoa, gazteak, prestigioa, hezkuntza.*

Abstract. There is a clear trend being seen in recent Street Measurements: women speak more Basque than men. The article is an attempt to represent the reasons behind it. To this end, the text is broken down into three sections. In the first one, we shall carry out a reading of gender data over the course of several years. In the second section, and in order to complete the data provided beforehand, we shall present the conclusions that have appeared in qualitative studies over the last few years. Finally, in the last section, we shall put forward a series of approaches, questions, and challenges regarding the quantitative and qualitative data that we have set out in the table rather than explaining gender issues. • **Key words:** *Street Measurement, language anthropology, feminist anthropology, gender, young people, prestige, education.*

1. Portzentai honen bidez 2016ko Kale-Neurketak utzi duen datu zehatz bati egite diogu erreferentzia: hauxe baita neska eta mutil gazteen artean agertzen den diferentzia euskararen Kale-erabilerrari dagokionez. Emakumezko neska gazteek %13,6ak euskaraz egiten badu ere, mutilen kasua portzentaia %10,9koa da.

2. Jone M. Hernández Gizarte Antropologia irakaslea da Balioen Filosofia eta Gizarte Antropologia Sailean (UPV/EHU). Jaime Altuna doktoregaia da Sail horretan. Biak AFIT-eko (Antropologia Feminista Ikerketa Taldea) kideak dira. AFIT (Erreferentzia: IT1030-16) Hezkuntza, Hizkuntza Politika eta Kulturako sailburuak finantzatutako euskal unibertsitate-sistemako ikerketa-talde bat da. 2016ko abenduaren 5eko ebazpenaren ondorioz taldeak 6 urtetarako onarpena eta babesia jaso du (2016-2021). Aipatutako deialdian 97 puntu jaso zituen (100etik) eta laugarrena geratu zen kalifikazio gorenarekin (bikain) jaso duten lehenengo 10 taldeen artean. Mari Luz Esteban Galarza da AFIT ikerketa taldearen zuzendaria.

SARRERA: HIZKUNTZA ANTROPOLOGIA ETA ANTROPOLOGIA FEMINISTAREN ARTEKO ELKARLANA

I

Mundu mailan soziolinguistika feminista lehen urratsak ematen ari zenean (Serrano 2008) Euskal Herrian hizkuntzaren gaineko ikerkuntza zientifikoaren hastapenak suertatzen ari ziren. Horrela, Robin Lakoff-ek (1975) *Language and Women's Place* argitaratu zuen urtean, gurean, Iñaki Larrañaga soziologoak azaltzen zuen moduan (Esnaola eta Odriozola 2000), euskal soziolinguistika martxan jartzen ari zen. Ekimen horren fruituak izan ziren, besteak beste, José Mª Sánchez Carrión *Txepetx*-ek (1970) *El estado actual del vascuence en Navarra. Factores de regresión. Relaciones de bilingüismo* (1972an argitaratuta) osatutako ikerlana, Pedro de Yrizar-ren (1973) *Los Dialectos y Variedades de la Lengua Vasca. Estudio Lingüístico –Demográfico* izeneko azterlana edota Apat-Etxebarne-ren (1974) (Irigarai Aingeru) *Una geografía Diacrónica del Euskara en Navarra* eta Jose Angel Irigaray-k 1973an argitaratutako *Euskara eta Nafarroa*. Urte batzuk beranduago, eta Euskaltzaindiaren eraginez, soziolinguistika aplikatuari hasiera eman zitzaion *Hizkuntz Borroka Euskal Herrian* izeneko lanarekin. Hau euskararen inguruko lehenengo ikerketa orokorra izan zen, SIADCO elkarteak burutu zuen eta horren laburpena 1979an argitaratu zen.

Lakoff-ena soziolinguistika feministaren oinarritzko lana kontsideratua izateaz gain, hizkuntza kezka-gai dutenentzako erreferente bilakatu zen mundu mailan, eta hurrengo urteetan ikerketa ezberdinak agertu ziren Lakoff-en tesiak abiaburu zituztela (Serrano 2008: 179). Geroztik ikuspegi, teoria zein lan ildo ezberdinak garatu dituzte euren burua feministatzat jotzen duten soziolinguistek. Halere, lau hamarkada pasa ondoren, ez dago oraindik Euskal Herrian emakume eta gizonen hizkuntza jarrera edota praktikak sakontasunez aztertu duen ikerlanik. Beste batzuetan aipatu izan dugunez (Altuna 2015, Hernández, 2002; Hernández, 2004), orain arte, emakume eta euskara edota genero eta euskara gogoetagai izan duten lanak oso mugatuak izan dira garapen teoriko zein enpirikoari dagokienez.

Nola azaldu daiteke euskal soziolinguistikan sumatutako hutsune hori? Arrazoiez arrazoi, bi nabarmendu nahi ditugu. Batetik, feminismo akademikoaren ibilbidea genuke. Izan ere, azkenengo hamarkadetan generoko ikasketak zein ikerkuntza feminista erruz eta dotoreki garatu badira ere (Hernández eta Imaz, 2010), eremu honetan hizkuntzak (euskarak) hartutako tokia ia ikusezina izango litzateke. Hizkuntza zehar-

Mundu mailan soziolinguistika feminista lehen urratsak ematen ari zenean (Serrano 2008) Euskal Herrian hizkuntzaren gaineko ikerkuntza zientifikoaren hastapenak suertatzen ari ziren.

**Orain arte,
emakume eta
euskara edota
genero eta
euskara
gogoetagai izan
duten lanak oso
mugatuak izan
dira garapen
teoriko zein
enpirikoari
dagokienez.**

kako gaia izan da genero ikuspegitik egindako zenbait lanetan, adibidez, euskal literatura (Lasarte 2011) edo euskal eskolaren ibilbidea (Fernández 1994, Amurrio 2003) aztertu izan direnean, baina inoiz ez ikerketa objektua; azterketa ezberdinen periferian kokatu da, ez erdigunean.

Bestetik, esan behar da euskal soziolinguistikaren garapena oso baldintzatuta egon dela frankismoak sorturiko (hizkuntza) egoera itogarriari buelta eman nahian bultzatutako ekimenengandik. Hauek, nagusiki, lege, arau, erakunde eta bestelako baliabide instituzionalak garatzea izan dute helburua eta, maila teorikoan zein metodologikoan lehentsitako hurbilpen eta ereduak horretara bideratu dira nagusiki. Horren ondorioa da hizkuntza politikak edota hizkuntza plangintzak Euskal Herrian hartutako protagonismoa; ikerkuntzaren eremuan ere agerian geratzen den protagonismoa. Horri gainera beste elementu garrantzitsu bat gehitu behar zaio: gizarte mugimendua edota hizkuntzaren inguruan garatutako aktibismoa. Olatz Altunak eta Jacqueline Urlak diotenez (Altuna eta Urla 2013: 212): *language revival has never been solely the province of government officials. Before and even since the transition to democracy, language activism has had a strong involvement of local and civic associations.* Egile hauek (Altuna eta Urla 2013) Kale-Neurketa (*Street Survey*) espreski aipatzen dute hizkuntza eragile ezberdin horien (hizkuntza politika, akademia eta gizarte mugimendua) elkarlanaren adibide argia bezala. Izan ere 1980. hamarkadatik gaur egun arte egin diren Kale-Neurketaren edizioetan profil ezberdinetako pertsonak zein taldeak parte hartu dute: norbanako arruntak (hiztunak), militante edo aktibistak, elkarteak, akademikoak eta gero eta gehiago erakunde publikoak eta hizkuntza politikan zein plangintzan aritzen diren profesionalak.

Ondorioaz, esan daiteke ikerkuntza feminista batetik eta hizkuntzaren gaineko ikerketak bestetik (nagusiki, soziolinguistikari zein hizkuntza soziologiari loturik) ibilbide oparoa egin dutela, baina ez dutela elkar-gunerik topatu:

“(…) “euskal kulturaz” ari garenean ez ditugu aintzat hartzen ez mugimenduaren ezta teoria feministaren nondik norakoak (ezta beste gizarte mugimenduenak ere ez). Eta alderantziz, feminismoan murgildurik gaudenean ez diogu erreparatzen “euskalgintzan” hausnartzen edo teorizatzen denari” (Esteban 2012: 3).

Testu hau sinatzen dugunok, hizkuntza antropologian eta antropologia feministan murgiltzen garen neurrian, autokritika egin beharrean gaudelakoan gara. Izan ere, beste testuinguru batzuetan gizarte antropologia

eta hizkuntzaren arteko elkarlanaren onurak erraz ikusi dituzten bitartean, gurean ez da horrelakorik gertatu, eta egun oraindik hizkuntza antropologia eta antropologia feministaren arteko zubia egiteke dago. Erronka horri heltzeko beharraz jabetzeko, Elise Kramer-rek bi ikerketa lerro horiek eman dezaketeenaren inguruan aipatzen duena ekarri nahi izan dugu honera:

The two disciplines together have crafted incredibly powerful analytic tools in the fight for gender equality. Linguistic anthropology provides a robust theoretical framework for studying the ways that social difference is created, maintained, and altered; and feminist anthropology applies this framework to issues of the utmost importance, both at home and abroad (Kramer 2016: 80).

Gauzak horrela, egungoari so egiten baiezta dezakegun gauza bakarra hau da: gurean hizkuntza antropologia eta antropologia feministaren arteko loturak egiteke daudela; eta orokorrean hizkuntza eta zehazki euskararen gaineko datuei genero begirada aplikatzeke eta garatzeke. Hau kontuan harturik, artikulu honetan euskararen gaineko ikerketek generoaren inguruan eman dutena eta kanpotik jasotako hainbat erreferentzi lagungarriak uztartzen saiatu gara. Helburua ez da inolaz ere, 2016ko Kale-Neurketak mahai gainean utzi dituen sexuen arteko diferentziak azaltzea. Zinez diogu horretarako nahiko datu teoriko zein empiriko ez dugula. Helmuga aldiz, datuek azaltzen (edo erakusten) digutenaz gogoeta egitea litzateke. Datu horien azpian egon daitezkeen errealitateak eta egoerak hartu ditugu gogoetarako lehengai gisa, ikerkuntza feministan ezagunak eta jakinak diren zenbait genero dinamikak, harremanak zein arauak, hizkuntzaren eremuan (gure kasuan euskararen eremuan bereziki) zein itxura hartzen ari diren edo irudikatzeke.

Helburu hauek tartean, testuak hiru atal jasotzen ditu. Lehenengoan Kale Neurketak hainbat urtetan utzitako datuen gaineko genero irakurketa egingo dugu. Bigarrenengoan, eta aurretik emandako datuak osatzeko asmoz edo, azken urteotan zenbait azterlan kualitatiboek agertutako ondorioak aurkeztuko ditugu. Eta azkenengo atalean, datu kuantitatibo zein kualitatibo horiek mahai gainean utzitako hainbat planteamendu, galdera, zein erronka plazaratuko ditugu, beti ere, lurzoru (teoriko, epistemologiko zein metodologiko) ezegonkor baten gainean. Horregatik generoaren gaineko auziak azaltzea baino azalaraztea izango litzateke asmoa.

Hizkuntza zeharkako gaia izan da genero ikuspegitik egindako zenbait lanetan... baina inoiz ez ikerketa objektua; azterketa ezberdinen periferian kokatu da, ez erdigunean.

Egun oraindik hizkuntza antropologia eta antropologia feministaren arteko zubia egiteke dago.

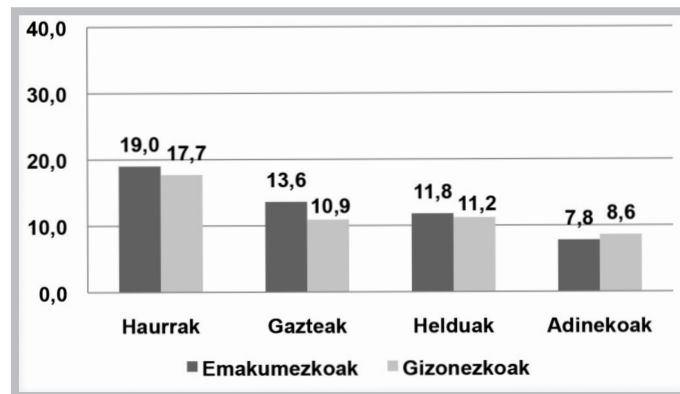
“Emakumezkoek gehiago egiten dute euskaraz gizonetzkoek baino adin-tarte guztietan, adinekoetan izan ezik”. Horrela laburbiltzen da Hizkuntzen erabileraren Kale-Neurketa.

1. ZENBAKIAK ETA DISKURTSOAK: EUSKARA ETA GENEROAREN INGURUKO ZENBAIT DATU

1.1 Kale Neurketen zenbakiak

“Emakumezkoek gehiago egiten dute euskaraz gizonetzkoek baino adin-tarte guztietan, adinekoetan izan ezik”. Horrela laburbiltzen da *Hizkuntzen erabileraren Kale-Neurketa*. *Euskal Herria 2016* izeneko txostenean generoari dagokion atala. Aldeak handiak ez badira ere, egun emakumezko haur, gazte zein helduek euskara gehiago erabiltzen dute:

1. grafikoa. Euskararen erabilera, sexua eta adin-taldean arabera. EUSKAL HERRIA, 2016. (%)

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, 2017. *Hizkuntzen erabileraren Kale-Neurketa*. *Euskal Herria*, 2016

Portaera horrek azken lau neurketen joerarekin bat egiten du. 1997ko neurketan hasi ziren sexuaren arabeko datuak jasotzen. Urte hartako datuetan, gizonetzkoen artean euskararen erabilera handiagoa zela ageri zen, nahiz eta diferentzia txikia izan: emakumeak %13,1 eta gizonak %13,4. Orduko Kale-Neurketan lurraldekako datuetan ezberdintasunak zeuden: Nafarroan, Bizkaian eta Ipar Euskal Herrian gizonetzkoek euskara gehiago erabiltzen zuten, baina Gipuzkoan eta Araban emakumezkoak ziren erabilera datu handiagoak azaltzen zutenak. Edonola ere, aldeak oso txikiak ziren (handiena Nafarroan ageri zen %7 eta %8,6 arteko ezberdintasuna) eta adinaren arabeko datuak falta ziren ondorio argirik atera ahal izateko.

2001eko neurketan hobekuntza interesgarriak egin ziren. Lehenengo aldiz, sexu aldagaia adinarekin gurutzatzeko aukera izan zen. BAT aldizkarian argitaratutako “Kale Neurketa: sexuaren arabeko erabileraren emaitzak eta horien inguruan sortutako galderak” artikuluan na-

barmendu zen aurreko neurketarekin alderatuz 2001ean emakumezkoek aurrea hartu ziotela gizonezkoei (Hernandez, 2002). 2001ean Euskal Herriko neurketan emakumeen erabilera %13,8 izan zen, gizonezkoena, aldiz, %13,4. Horrekin batera, azpimarratu zen lau urte horietako bilakaera: emakumeen euskararen erabileran 0,7 puntuko igoera gertatu zen, baina gizonen kasuan ez zen igoerarik egon. 90 eta 80. hamarkadetakoa sexuen araberako datuak ez baditugu ere, itxuraz, mende berriarekin batera emakumezkoek euskararen kaleko erabileran aurre hartu zioten gizonezkoei.

2001etik Euskal Herrian hizkuntzaren beste hiru Kale Neurketa egin dira, eta, alde handia ez bada ere, joera finkatu eta orokortu da egungo egoerara iristeko: emakumezkoen euskararen erabilera gizonezkoena baino handiagoa da lurralde guztietan, herri gehienetan eta, nagusiak izan ezik, adin tarte guztietan. Ikus ditzagun datu horiek zehaztasun handiagoarekin azken 10 urteetan gertatutako bilakaera aztertuz.

Adinaren araberako datuak

Beharbada, adinaren araberako datuak dira argien agertzen dutenak sexuaren araberako euskararen erabileran gertatu den bilakaera:

1. taula. Euskararen erabileraren bilakaera sexua eta adinaren arabera.

	2006				2011				2016			
	Em.	Aldea	Gz.	Aldea	Em.	Aldea	Gz.	Aldea	Em.	Aldea	Gz.	Aldea
Haurrak	20,2	+1	19,2		19,9	+1,4	18,5		19,0	+1,3	17,7	
Gazteak	14,3	+2,4	11,9		14,0	+1,4	12,6		13,6	+2,7	10,9	
Helduak	12,0	+0,2	11,8		11,9	+0,5	11,4		11,8	+0,6	11,2	
Adinekoak	10,0		11,0	+1	9,2		10,4	+1,2	7,8		8,6	+0,8

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, 2017. Hizkuntzen erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

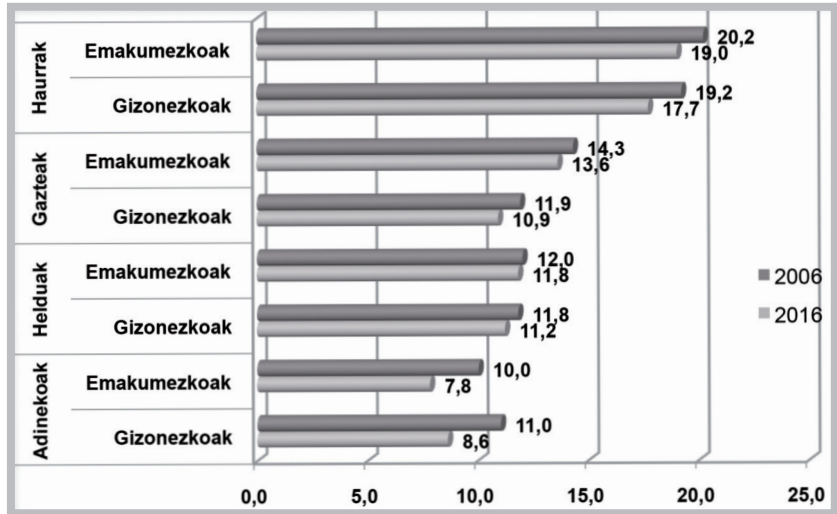
Adinekoetan izan ezik, gainontzeko adin tartetan emakumeen erabilera gizonen erabileraren gainetik dago. Hamar urtetan finkatu den egitate delako esan dezakegu eta, aldeak oso handiak ez badira ere, badirudi zertxobait handitzen ari direla. Gainera, diferentziak askoz argiagoak dira haur eta gazteen artean. Duela hamar urte horretaz ohartarazi zuen Kike Amonarriz-ek “2006ko hizkuntzen kale-erabileraren neurketa: aurreikuspenak eta emaitzak” artikuluan: *emakumeen aldeko aldeak nabarmenak dira haurren, eta batez ere gazteen artean* (Amonarriz 2007).

Adinekoetan izan ezik, gainontzeko adin tartetean emakumeen erabilera gizonen erabilerearen gainetik dago.

Generoarekin lotutako datu esanguratsuena adin berekoen arteko elkarrizketetako datuetan topatu dugu.

Bestalde, hamar urtetan adin tarte guztietan euskararen erabilera jaitziera eman da, eta, horretan ere, berriro ikusten dugu joera errepikatzen dela: beti jaitziera zertxobait handiagoa izaten da gizonen artean emakumeen artean baino.

2. grafikoa. Euskararen erabilerearen bilakaera sexua eta adin-taldean arabera. EUSKAL HERRIA, 2006-2016 (%).

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, 2017. Hizkuntzen erabilerearen Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

Baina, beharbada, generoarekin lotutako datu esanguratsuena adin berekoen arteko elkarrizketetako datuetan topatu dugu. Batetik, adinkideen arteko solasaldietan euskararen erabilera jaisten da ia adin guztietan. Salbuespenak emakume gazteen arteko solasaldiak eta adineko gizonen arteko solasaldiak dira. Bestetik, gazteen arteko solasaldietan gertatzen da ezberdintasun txikiena adinkideekin hitz egiterakoan, edo beste adineko norbaitekin mintzatzeko garaian. Pentsatzekoa da datu hauetan haurren presentziaren faktoreak garrantzi handia duela, edo, hobe esanda, haur eta helduen arteko solasaldietan euskaraz egitera bultzatzen duen arau sozialak nabarmen eragiten duela.

2. taula. Euskararen erabileraren bilakaera sexua eta adinaren arabera.

Adin bereko elkarrizketak				Edozein adinekoekin elkarrizketak			
Emak.	Aldea	Gizon.	Aldea	Emak.	Aldea	Gizon.	Aldea
15,5	+ 3,8	11,7		19,0	+1,3	17,7	
14,4	+4,6	9,8		13,6	+2,7	10,9	
8,9	+1,5	7,4		11,8	+0,6	11,2	
6,4		8,9	+2,5	7,8		8,6	+0,8

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, 2017. Hizkuntzen erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

Ziur aski, haurren presentzia euskararen kale-erabileran eragin handiko aldagaia da, eta zenbait adin tartetan euskararen feminizaziorako joeretan eragina izan dezakeela uste dugu: gurasoen artean osatzen diren praktika-komunitateetan, haur aisialdian garatzen diren hizkuntza-praktiketan, amonen zaintza lanetan... Oraindik orain, euskal gizartean haurren zaintzaren ardura, nagusiki, emakumeen esku geratzen da. Alde horretatik, esanguratsua da 2016ko Kale-Neurketaren zeharkako datu hau: jasotako haur eta nagusien arteko elkarrizketa guztien %46an emakumezko nagusiak zeuden soilik (ez zegoen gizonezko nagusien artean), %22an gizonezko nagusiak soilik, eta %32an emakumezkoak eta gizonezkoak zeuden.

Baina, ez dugu uste aldagai horrek soilik azaltzen duenik emakume eta gizonen artean topatu diren ezberdintasunak. Badira beste datu eta aldagaiak tentuz aztertu beharrekoak. Esaterako, adin bereko elkarrizketetan emakume eta gizonen arteko aldeak handitzen direla ikustea ere datu esanguratsua dela uste dugu. Berrito ere, haur eta gazte adin taldeetan nabarmentzen da egitate hau: haurtzaroan adinkideen artean nesken %15,5ek euskaraz egiten dute eta mutilen %11,7k; neska gazteen %14,4k eta mutil gazteen %9,8k soilikⁱ.

3. taula. Adin bereko elkarrizketak sexuaren arabera erabileraren taula.

Emakume				Gizon			
2-14.	15-24	25-64	>64	2-14	15-24	25-64	>64
15,5	14,4	8,9	6,4	11,7	9,8	7,4	8,9

Iturria: Soziolinguistika Klusterra, 2017. Hizkuntzen erabileraren Kale-Neurketa. Euskal Herria, 2016.

Haurren presentzia euskararen kale-erabileran eragin handiko aldagaia da, eta zenbait adin tartetan euskararen feminizazioarako joeretan eragina izan dezakeela uste dugu.

Lurralde eta herrietako datuak

Adin bereko elkarrizketen datuak lurraldeka aztertuz gero, joera bera lurralde guztietan ageri da, baina adierazgarriak iruditu zaizkigu Gipuzkoa eta Ipar Euskal Herriko datuak. Gipuzkoako 2-14 urtekoen artean nesken %44,7k euskaraz egiten du adinkideen artean dagoenean. Mutikoen artean, ordea, %36,3k egiten du. Lurralde horretako gazteen artean, aldea oraindik handiagoa da: nesken %39k eta mutilen 30,2k. Ipar Euskal Herriko haurren datuetan ere diferentzia nabarmena da: nesken %12,3k eta mutilen 4,9k.

Lurraldeetan emandako bilakaeraren datuetan ñabardurak topatu badiugu ere, behin eta berriro aipatzen ari garen joera finkatzen ari da: haur, gazte eta helduen multzoetan emakumezkoek euskaraz gehiago egiten dute eta adinekoen artean gizonetzkoak aritzen dira gehiago euskaraz. Egoera horretara iristeko, ordea, erritmo ezberdinak izan direla esan dezakegu. Gipuzkoa, Bizkaia eta Araban 2006tikⁱⁱ errepikatzen den egitatea da, baina bestelakoa izan da bilakaera Nafarroan eta Ipar Euskal Herrian.

Nafarroan eta Ipar Euskal Herrian 2016an atzeman da emakumezkoek euskara gehiago egitearen portaera lehen aldiz. Nafarroan, parez pare zegoen emakumezkoen eta gizonetzkoen erabilera adin-talde guztietan, baina azken neurketan haur eta gazteetan nesken erabilera handiagoa dela jaso da. Helduen kasuan ez da alderik jaso. Ipar Euskal Herriko haur eta gazteen multzoetan nesken erabilera handiagoa jaso da azken hamarkadan. Helduetan, aldiz, gizonetzkoen erabilera altuagoa zen emakumezkoena baino. Azken neurketan helduen joeran aldaketa nabaritu da, eta lurralde hauetan ere emakumezkoen erabilera handiagoa jaso da adin tarte guztietan, adinekoen multzoan izan ezik.

Herriz herri azterketa egitea zailagoa suertatu zaigu. Orain arte aipatutako joera berresten bada ere, salbuespenak topatu dira. Ondorio orokorrak ateratzeko tentu handiz aztertu beharko lirateke datu hauek, lagina txikiekin osatuak baitaudeⁱⁱⁱ. Hori dela eta, guk hautu bat egin dugu: haur eta gazteen adin tartetako datuei begiratu diegu. Bi arrazoi ditugu hautu hori egiteko, batetik, sexu aldagaia kontutan hartuta euskararen erabileraren aldeak nabarmenagoak direlako haurren eta, batez ere, gazteen artean. Bestetik, guk azken hiru urteetan egin ditugun hizkuntzaren inguruko ikerketa kualitatiboak haur eta nerabeekin garatu ditugulako.

2016an Kale Neurketa egin zen 47 herritako^{iv} haur eta gazteen erabileraren datuak aztertuta, ondorio orokor hauek atera daitezke:

— Herri gehienetan neskek euskara gehiago erabiltzen dute mutilek baino: 2-14 urteko adin tartean 35 herritan eta 15-24 urteko adin tartean 43 herritan.

— Haurren artean mutilen erabilera handiagoa neurtu den 12 herrietako neska eta mutilen arteko aldeak nekez pasatzen dira 3 puntutik (salbuespenak Oiartzun 9,4ko aldea, Zarautz 4,9ko aldea eta Azpeitia 3ko aldea dira). Gainera, hiru herritan diferentzia 0,6 baino txikiagoa da.

— Gazte adin-taldean mutilen erabilera handiagoa neurtu den 4 herrietan aldeak ez dira 12 puntuetatik pasatzen (Zarautz 11,1ko aldea, Zaldibar 6,3koa, Soraluze 5,1ekoa eta Ermua 4,3koa).

— Gazte adin-taldean nesken erabilera handiagoa ageri diren 43 herrietatik 14 herritan aldeak 11 puntu baino handiagoa da. Horietako 8 herritan 20 puntu baino aldea handiagoa neurtu da (Aretxabaleta, Hernani, Anoeta, Arrasate, Bermeo, Igorre, Aramaio eta Astigarraga)

— Zarautz da herriz herri egindako azterketa honetan herri bakarra non mutilen erabilera datuak altuagoak diren haurtzaroan eta gaztaroan. Gainera, Zarautz da herri bakarra non sexuaren araberako datu orokorretan gizonak gehiago erabiltzen duten euskara (emakumezkoek %48,7 eta gizonetzkoek %52,9) eta haur eta gazteen adin-taldeetan ere portaera hori jasotzen den.

Esan bezala, herriz herriko azterketa sakonago bat egitea komeniko litzateke ondorio argiagoak ateratzeko. Hala ere, argi dago emakumeek euskararen erabilera altuagoa izatea lurralde guztietara eta herri gehienetara zabaldurik dagoen portaera orokorra dela.

1.2 Nerabeen diskurtsoak eta praktikak

Kale Neurketak utzitako datuen laburpena egin ondoren, azken urteotan nerabeekin egin ditugun zenbait ikerketei begiratuko diegu^v. Azterketa horietan jasotako informazioa izaera *makrogoa* (edo orokorragoa) duten bestelako ikerketa soziolinguistikoetako datuak testu-inguratzen laguntzen dutela uste dugu. Zenbait gazteekin egon ondoren euren hizkuntza-praktikak nolakoak diren eta gazte horiek dituzten diskurtsoak zein diren azalduko ditugu hizkuntza eta generoaren gaia argitzeko elementu gehiago mahai gainean jartzeko.

Mutilak mugimenduan, neskek geldirik

Hasteko, Jone Miren Hernándezek 2001eko Kale Neurketari buruzko azterketan zioena berretsi behar dugu “sexuen arteko aldeak ulertzera-

Haur, gazte eta helduen multzoetan emakumezkoek euskaraz gehiago egiten dute eta adinekoen artean gizonetzkoak aritzen dira gehiago euskaraz.

**Zarautz da herriz
herri egindako
azterketa
honetan herri
bakarra non
mutilen erabilera
datuak altuagoak
diren
haurtzaroan eta
gaztaroan.
Gainera, Zarautz
da herri bakarra
non sexuaren
araberako datu
orokorretan
gizonek gehiago
erabiltzen duten
euskara.**

koan, sexu bakoitzari sozialki egokitutako arauak, rolak, aurreikuspenak... kontutan hartu behar ditugu" (Hernández 2002, 124). Egin ditugun ikerketetan alderdi hau oso garbi agertzen da. Gure gizartean energia handia erabiltzen da gizon eta emakumeen kategoriaren arabera banaketa garbia egon dadin. Maskulino eta femeninotzat hartzen diren jokabideak eta jarrerak naturalizatzeko prozesuak oso indartsuak dira eta oso bizirik daude.

Neska-mutilek oso argi azaltzen dituzte zein diren gizonei eta emakumei egozten zaizkien ezaugarriak. Mutilen identitatea ekintzarekin eta mugimendurekin lotuta agertzen da. Nesken identitatea, ordea, pasiboagoa da, irudiarekin lotura handiagoa du. Hala azaldu zigun 16 urteko neska batek "Mutilak mugituagoak dira, beti. Gure adinean mutilak dira más "goazen hau egitera!" eta neskak egoten gea geldik". Ekimena eta ekimen-eza batzuk eta besteak dituzten jarrerekin lotuta agertzen da gazteen testigantzetan: "Igual mutilak iniziatiba gehio dute" zion 16 urteko mutil batek jarraian honela osatuz: "Nik ustet mutilak piskat astuagok, brutogo bezela...Ta neskak txintxugo edo handiyo balira bezela". Nerabeen artean behintzat, gizonak indartsu eta oldarkor agertzen dira, emakumeak, aldiz, apal, txintxo, umil agertzen zaizkigu.

Izaera ezaugarri hauek praktikekin oso lotuta daude eta gure ikerketetan jaso ahal izan dugu mutilen aisialdiko praktika garrantzitsuen kirola dela, erdigunean dagoen jarduera nagusia da. Neskek ere kirola egiten dute, baina ez neurri berean, eta euren kontakizunetan argazkigintza, moda, arropa erosketa bezalakoak ageri zaizkigu praktika esanguratsu gisa, hau da, irudiari lotutako jarduerak. Ikerketa hauetan egin ditugun behaketetan mutilen presentzia nabarmentzen da eta espazio handiago okupatzen dute. Gainera, mutilek jarrera oldarkorragoa adierazten dute eta gehiago entzuten zaie. Protagonismoa bereganatzen saiatzen dira eta, gehienetan lortu ere lortu egiten dute. Salbuespenak ere badaude, noski, baina oro har oso agerikoak diren batzuk eta besteak jokatzen dituzten rol ezberdinak horiek.

Hitz egiteko modu ezberdinak

Horrek guztiak, hizkuntza-praktiketan eragina du. Gorputz dinamika ezberdinak horiek derrigor baldintzatzen dutelako hitz egiteko moduak. Behaketetan hainbat ezberdintasun topatu ditugu eta adierazgarrienetako bat da mutilen artean elkarrizketa luzeak nekez entzuten direla. Euren arteko komunikazio egoera arruntena esaldi eta, batez ere, esamolde motzez osatutakoak dira: "somos porreros!, los mejores, los putos

amos!” “Quita, quita que te atropello!” “Eh! Tú, joder, déjame!” “Jo! Idatzi ondo!...Tú eres tonto!” Mutilek beraiek, elkarrizketa luzeak edukitzeko zailtasuna adierazten ziguten. Hona, adibidez, 16 urteko mutil eta neska baten arteko hausnarketa:

- Mutila: *Hor ginen sei mutil bakarrikan ta ahal genun denbora luzeo... . hamar minutu hizketan lasai.*
- Neska: *Kar, kar, kar, kar... Hamar minutu... (parrez). Ez dago gaizki (ironiaz)*
- Mutila: *Atsalde osoa ezingo genuke. Atsalde osoa mutilen artean... (...) astuak gera e bai. Igual neskak hitz egiten dute mutilez xuabego edo, ez dakit. Mutilak ahal degu hitz egin xuabe, baino gaudenen talde handian, hasten da bat berotzen, beste harek txorrada bat esaten ta ordun... Ez da modu berdina.*
- Neska: *Nesken artean arratsalde osoa egoten gara hitz egiten. Beti dago zerbait kontatzeko.*

Ezarritako genero rolaren arabera bakoitzari hitz egiteko modu bat dago, eta mutilen solasaldietan esaldi labur eta amaitu gabeak erabiltzen dituzte, mugimenduan dagoen gorputzak garrantzia du komunikazioan, etenak, isiluneak, komunikazio monosilabikoa... Elkarrizketa motzez edo esamolde laburrez osatutako hizkera berezi honek badu eragina hizkuntza aukeraketan. Txantxa giroan, haserretzerakoan edo elkar zirikatzekoan euskaraz egitea kosta egiten zaie, erraz pasatzen dira gaztelaniara:

“Nik igual esaten dut zeozer euskeraz ta geo hitz bat gazteleraz ezta?. Ez dakit ‘Ze ai zea? Kabron!’ edo holako zerbait. (...) Igual ‘burroago’ sonatzen du erderaz” (16 urteko mutila).

Beste muturrean legoke neskei egotzen zaien txutxu-mutxuka aritzearen joera. 13 urteko neska batek hala laburbiltzen zigun beste hainbatetan jaso duguna: “*Neskak gea gehio komunikatzeko ta beaiek dia en plan atea behar diezula dena en plan con sacacorchos, ez dute kontatzen deus. Gu gea kotorras!*”. Behaketetan, hala ere, nesken kasuan, hizketa egoera anitzagoak sumatu ditugu: zenbaitetan, mutilen hizkeraren antzera aritzen dira (esamolde motzez osatutako komunikazio egoerak), besteetan, talde txikietan baina tonu baxu samarrean. Helduekin hizketaldi luzeagoak edukitzeko joera handiago ere neskei sumatu diegu. Aniztasun honen barruan, hala ere, zirikatzeko edo irainez betetako esamoldeen erabilera mutilen artean askoz nabarmenagoa da. Neskek horrelako hizkera erabiltzeko lotsa agertzen dute. Gizarte arauen arabera hizkuntza zu-

Mutilen identitatea ekintzarekin eta mugimendurekin lotuta agertzen da. Nesken identitatea, ordea, pasiboagoa da, irudiarekin lotura handiagoa du.

Ezarritako genero rolararen arabera bakoitzari hitz egiteko modu bat dagokio, eta mutilen solasaldietan esaldi labur eta amaitu gabeak erabiltzen dituzte, mugimenduan dagoen gorputzak garrantzia du komunikazioan, etenak, isiluneak, komunikazio monosilabikoa.

zenarekiko transgresorea den hizkera erabiltzeko (irainak, hitz “itsusiak”...) mutilak legitimatuak sentitzen dira. Nesken artean, aldiz, lotsa agertzen da, hizkera hori ez erabiltzeko nolabaiteko gizarte presioa narbaritzen dutelako.

Hizkuntzen sozializazioa eta genero sozializazioa bat egiten duten tokia

Neska eta mutilen artean hizkera modu ezberdinak genero bakoitzari ezarritako ezaugarrien rolen arabera dira, eta oso lotuta daude horren ondorioz batzuk eta besteek garatzen dituzten gorputza dinamikekin: mugimendua edo geldotasuna. 16 urteko mutil batek hala zion: “*tipiko mutilak jota edo bazilatzen edo korrika, ta neskak bankuan exeita hitz egiten*”. Horrek guztiak, noski, euskara edo gaztelaniaren erabileran ondorioak ditu eta nerabeen artean jaso ditugun iritziak bat datoz Kale-Neurketetan bildutako datuekin “*Generalian neskak dira euskeraz eiten dutenak. O sea, zuk ikusten bazu txikien kuadrillak, nik ikusi detenagatik gehienbat neskak eiten dute euskeraz*”(16 urteko mutila). Zailago egiten zaie, ordea, horren arrazoiak azaltzea, eta gauza berari gertatzen zaigu guri. Batetik, esku artean azterketa nahikorik ez dugulako, eta, bestetik, gizarte prozesu guztietan gertatzen den bezala, hainbat faktorek eragiten dutelako. Aurrera begira oinarri batzuk jartzeko asmoz, aztertu daitezkeen zenbait alderdi mahai gainean jarriko ditugu gure ikerketetan eta Euskal Herrian zein gure testuingurutik kanpo egin diren beste hainbatetan oinarrituta.

2. HIZKUNTZA GENEROAZ ERE MINTZATZEN DA

I

2.1 Hizkuntza, boterea eta prestigioa

Euskararen gainean generoaz gogoetatu den gutxia kontuan harturik, esan dezakegu gehienetan sexuen arteko jarreretan eta erabileran topatutako aldeak azaltzeko prestigioaren teoriak erabili direla. Sexu aldagaiari arreta eskaini dioten lan gutxik emakumezkoen hizkuntz joeren aldakortasuna nabarmendu dute. Badirudi, hizkuntza ukipeneko egoeretan, emakumezkoen jokaerak hizkuntzak duen prestigioarekin lotuagoak daudela gizonezkoen kasuan baino. Amonarriek (2007) azaltzen duenez euskararen inguruan –normalizazio prozesua dela eta emandako urratsak eragin zuzenagoa izan dute hiriko emakume gazteengan gizon gazteengan baino. Hori dela eta, *euskararen erabilpenaren feminizazioa* sumatzen dela dio egileak.

Emakumeen hizkuntz jokaeraz ere, ohartu ziren Jose Mª Sánchez Carrión, *Txepetx* (1981) eta Xabier Erize (1997) Nafarroako baserri ingurunea

ikertu zutenean. Bi egileek, sexuaren aldagaiarekin batera, bestelako aldagaien garrantzia azaleratu zuten, eta emakumezkoen hizkuntz erabilerak prestigioarekin duen lotura estua planteatu zuten. Ideia hauek lotura zuzena izango lukete emakumeek gizartearen ispilu gisa jarduteko duten joerarekin, alegia, gizartean modan dauden jokabideak koptatzeko eta erreproduzitzeko duten joerarekin. Honi beste fenomeno bat gehitu behar zaio: antza denez, azken urteotan euskarak arlo publikoan (hezkuntza bezalako erakunde publiko nagusien eskutik) izandako garapena hobeto egokitu zaiela emakumeen gizarte eginkizunei eta bere ohizko lan esparruei, gizonezkoenei baino (industria eremuan nagusi). Beste hitzetan esanda, euskarak gehien eta hobekien zabaldu den tokietan emakumeen presentzia topatu du eta horrek aipatutako euskararen feminizazioan eragin zuzena izango luke.

Beraz, gizartean zabaldutako joera edota modaren (eta oinarrian, prestigioaren) baitan agertzen dira emakumeak. Baina kontuan hartu behar da egoera honek batzuetan gazteleraren alde egiten duela eta, beste batzuetan, euskararen alde. Horregatik joera orokor honen gainean, nabardurak egin beharko lirake. Batetik, tokian tokikoaren errealitateari buruz irakurketa egin behar da, euskararen egoera ez baita berdina testuinguru soziolinguistiko eta sozial guztietan eta, askotan, herri batean agertutako joerak ez du zerikusirik ondoko herrian ikusitakoarekin. Ezin dugu ahaztu genero sistema (genero harremanak agintzen duena) une eta toki jakinetan gauzatzen dela, bakoitzaren errealitatera egokituz eta, ondorioz, aurpegi ezberdinak erakutsiz. Kramer-ek dioen moduan (2016: 68): *when it comes to language change, women are sometimes the engines for innovation and sometimes the conservative force resisting change.*

Euskal Herriko soziolinguistika arloko lehen lanak garatzen ziren bitartean, Estatu Batuetan generoan oinarritutako hizkuntza-azterketa sendoak garatzen hasi ziren. New Yorken William Labov-ek egindako ikerketa hasierako erreferentziazko lana da. Lan horren arabera, sexua ezinbesteko aldagaia zen ikuspuntu eta azalpen soziolinguistikoa garatzeko orduan eta jasotako datuek generoaren arabera jokoera ezberdinak azaleratzen lagundu zuten. Teoria feministak garatzearekin batera, hainbat proposamen jorratu ziren emakumeen eta gizonen arteko hizkuntza-ezberdintasunak genero sisteman oinarrituta zeudela adarrikatzuz: Robin Lakkoff, Barrie Thorn, Nancy Henley... (Hernandez 2004).

1980. hamarkadan Eckerter-ek hiztunen hizkuntzen erabileraren nolakotasuna abiapuntutzat hartuta, erabilera horretan generoak eta hizkuntza-komunitatearen egituraketak duen protagonismoari erreparatu

**Beste muturrean
legoke neskei
egozten zaien
txutxu-mutxuka
aritzearen joera.**

**Neska eta
mutilen artean
hizkera modu
ezberdinak
genero bakoitzari
ezarritako
ezaugarrien rolen
araberakoak
dira, eta oso
lotuta daude
horren ondorioz
batzuk eta
besteek garatzen
dituzten gorputza
dinamikekin.**

zior (Hernandez 2005:49). Generoa erdigunean jarrita, “Gender roles and ideologies create different ways for men and women to experience life, culture and society” (Eckert 1989:247), hizkuntzaren praktika sozialean aldagai horrek duen eragina aztertu zuen, soziolinguistikan adina eta klase aldagaiekin egiten ziren azterketekin konparatuz eta osatuz. Abiapuntu horretatik, Eckerten ustez gizonezkoak eta emakumezkoak azpitalde soziolinguistiko ezberdinetan hazten direnez, hizkuntza erabilera eredu ezberdinak garatzen dituzte.

Luis Alberto “Amatiño” Aranberri-k, 2004 urtean argitaratutako testu batean, eta Joxe Azurmendi-ren 1964an esandako hitzak aintzat harturik, emakumeari ispilu-zaletasuna *sortze beretik* zetorkiola zioen. Horren ondorioz, emakumeak gizonezkoak baino errazago islatuko zituela gizar-tean indarrean dauden baloreak ondorioztatzen zuen Aranberriek, neskek garaiko termometroa bilakatu.

Gurean zein kanpoan sarritan erabilitako argudioa dugu hau. Eta ikerlariok, gehienetan, hau baieztatza edo deuseztatza mugatu gara. Aldiz, arreta gutxi jarri dugu dinamika honetan azaleratzen den beste fenomeno batean: emakumeak dira gehienetan mugitu, aldatu, mudatza prest agertzen direnak. Hau, gure ustez, detaile inportantea litza-teke. Izan ere egoera horretan topatu dezakegu “prestigioaren” teoria hauek funtsean ezkututzen dutena: boterearen banaketa desorekatua, hau da -Penelope Eckerten hitzetan-, botere eza.

Horrela, Eckertek dioenez (1996), gizonezkoen eta emakumezkoen erabileran dagoen aldea azaltzeko garaian, prestigioaren inguruko teoriak arrakasta handia izan badute ere, ezer gutxi frogatzen dute. Emakumezkoen kasuan hizkuntza erabilerak prestijioarekiko duen lotura hori ulertzeko, jarrera horren arrazoien muinera jo behar dugu, hau da, emakumezkoek boterea ez izatearengana. Eckert-en hitzetan:

When social scientists say that women are more status conscious than men, and when sociolinguists pick up in explaining sex differences in speech, they are stumbling on the fact that, deprived of power, women must satisfy themselves with status. It would be more appropriate to say that women are more status bound than men (Eckert 1996: 126)

Emakumeek euren egoera soziala hobetzea bilatzen dute eta hartzen dituzten erabakietan zein aurrera eramaten dituzten jarduna edo praktiketan asmo hori ikus daiteke. Asmo horrek ez du zertan lotura eduki behar hizkuntza jakin batetik jarrerarekin (esate baterako, hizkuntza jakin bat baztertu nahiarekin), baina argi dago horrekin lotutako eraba-

kiak eta praktikek ondorio jakin bat eduki dezaketela hizkuntza horretan. Hau da, emakumeek, bere egoera soziala hobetu nahian praktika batzuk garatu ditzakete eta horiek hizkuntzan eragina zuzena eduki dezakete. Migrazioaren alde egitea horren adibidea izan daiteke: helburua ez da kultura edo hizkuntza bat baztertea, egoera sozio-ekonomikoa (edo bizimodua) hobetzea baizik. Baina, argi dago, migratzeak eragin zuzena izan dezakeela kultura eta hizkuntza batean, hiztunak galtzen direlako edota hiztun horien profila –epe ertain edo luze batera begira- aldatzen delako (adibidez, elebakarra izatetik elebiduna izatera).

Artikulu honen ikerketa eremura ekarrita, eta berriz ere arreta gazte-
txoengan jarrita, ikusiko dugu hauek ere, euren moduan eta euren hitzekin, prestigioaz ere hitz egiten digutela. Neska nerabe batek (16 urtekoa) hala laburbiltzen zuen mutilen gaztelaniarekiko joera: *“Mutilek gaztelaniaz gehiago egiten dute guayago direlako”*. Hizkuntza batean edo bestean aritzeak irudi eta estatus bat ematen dizu, eta, hortaz, prestigioarena oso kontuan hartzeko aldagaia da. Gazteek oso argi identifikatzen dute euskara edo gaztelania erabiltzeak estatus kontua ere badela, gehienetan bi aldagai hauekin lotuz: guay izatea eta handia (nagusia edo heldua) izatea.

Eckerti jarraituz, esan beharko genuke gizonezkoek eta emakumezkoek bere ingurune hurbilari lotzen diotela prestigioa edo estatusa gehienetan: *ingurune hurbil horretan uztartua egotea eta onartua izatea bilatzen dute. Pertsona baten ingurunea komunitate ezberdinez osatuta dagoela dio Eckertek, eta horien partaide izatea izango du helburu* (Hernandez 2005:51). Beraz, prestigioaren aldagaia maila orokorrean (migrazio edo mugikortasunaren inguruko ikerketak kasu) zein mugatua hartu daiteke. Guk bigarren horren alde egin dugu hautua eta, ondorioen atalean aipatuko dugun moduan, bertan praktika-komunitate nozioari protagonismoa eman diogu. Modu honetan prestigioa zerbait moldakorra, aldakorra eta dinamikoa agertzen zaigu, Euskal Herriko gune batetik bestera eta une historiko batetik bestera aldatu daitekeena.

“Nola txertatu genero ikuspegia hizkuntza-politikan” artikuluan iradokitzen da, gaur egun, hizkuntzen irudien inguruan generoaren araberako ezberdintasunak egon daitezkeela: *litekeena da emakumeek eta gizonezkoek euskara balio eta irudi ezberdinekin lotzea eta horrek hizkuntza erabiltzeko nahian eragitea*” (Oruesagasti eta beste 2014: 77). Hau sakonago aztertzea oso interesgarria litzateke, besteak beste euskarak (eta euskararen gaineko ikerlanek) soziolinguistika kritikoari (Morales-López 2011) atea irekiko liokeelako, hizkuntza erabilerak talde sozialen artean

**Gizartean
zabaldutako
joera edota
modaren (eta
oinarrian,
prestigioaren)
baitan agertzen
dira emakumeak.**

Gazteek oso argi identifikatzen dute euskara edo gaztelania erabiltzeak estatus kontua ere badela, gehienetan bi aldagai hauekin lotuz: guay izatea eta handia (nagusia edo heldua) izatea.

ematen diren desberdinkeriaren produkzioan, erreprodukzioan zein aldatetetan duen eragina eta parte hartzea agerian utziz.

2.2 Hezkuntza, hizkuntza eta eskola arauak

Aurretik azpimarratu den moduan, euskal soziolinguistikan generoaren gainean egindako hausnarketak oso urriak izan dira eta, nagusiki, gizartean gertatutako hizkuntzen aldaketekin egon dira nagusiki lotuta. Hau dena, elebitasunak eta, batez ere, diglosiak bi hizkuntzen artean (euskara-erdara) sortzen duten tentsioaren barruan. Batzuetan *heroia* moduan, beste batzuetan *traidore* moduan, emakumeak euskararen gora beheren baitan agertu dira, baina praktikan hizkuntzaren norabidean agentzia edo protagonismo gutxi eman zaie. Hau bereziki deigarria gertatzen da emakumeek euskararentzat funtsezkoa izan den eremu batean jokaturako paperean erreparatzen badugu: eskola edo hezkuntza formalaren eremuan, hain zuzen ere.

Jakina denez, azken hamarkadetan, hainbat eta hainbat hiztun (ume eta gazte bereziki) eskolaren bidez euskaldundu dira. Onartuta dagoenez, horiek dira egun euskararen sostengu nagusienetariko bat. Eskola, ezinbesteko eragilea dugu euskararen biziberritze prozesuan. Hezkuntzan jarri da bereziki (ez bakarrik) arreta eta hezkuntzan inbertitu dira baliabide eta energia gehienak. Horrek bere emaitzak eman ditu eta horietako asko neurtuak eta aztertuak izan dira jada.

Hezkuntza eta eskola, eremu bereziki aberatsa eta konplexua da ikerlari baten ikuspegitik, hainbat eta hainbat irakurketa egiteko parada ematen duena. Batetik, irakaskuntza edota ikaskuntzari lotutako prozesuak egongo lirateke. Bestetik, eskola elementu subjektibo eta ideologikoz blai eginda dago. Kasu batean zein bestean, generoa funtsezko aldagaia da, besteak beste, eskola genero sistema erreproduzitzeko, indartzeko eta sendotzeko funtsezko tresna delako. Gainera, aldi berean, eskola – antolaketan, kudeaketan, diseinuan- genero sistemak zeharkatzen du goitik behera. Euskal eskola ez da salbuespen bat. Hau horrela izanda ere, euskal soziolinguistikak eskola eremua, zein eremu horretan gertatutako hizkuntza ereduak (A, B eta D ereduak, 1983an ezarriak) aztertu izan dituenan ez du generoaren aldagai aintzat hartu. Era honetan, eskolaren errealitatea eta dinamika agitzen duen dimentsio nagusienetariko bati muzin egin zaio eta egiten zaio.

Emakumeek (andereño) irakasle gisa historikoki izan duten papera, eskola esparru elebarkar gisa ezartzen dituen arauak (zein hizkuntza ideologia) eta hizkuntzen ikaskuntza prozesuan generoak jokatzen duen

papera dira egun jada mahai gainean dauden hainbat auzi.

Euskal nazionalismo tradizionala lehenago garatzen hasi bazen ere, bere “hizkuntza politika” XX. mendearen hastapenetan hasi zelakoan gaude, orduan ekin bai zitzaion nolabaiteko esku-hartze egituratuari euskararen garapenean eragiteko. Bertan emakumeen papera funtsezkotzat jotzen zen. Are gehiago, esan daiteke lehenengo hizkuntza politika euskara emakumeen eskuetan uztea izan zela. Orokorrean esan daiteke, barrura begirako politika izan zela, helburu nagusia etxean eragitea izan baitzen. Hizkuntzaren biziraupena transmisioari oso lotuta zegoela uste zen eta, eginkizun honetan familia kide berrien lehen sozializazioak lehenetsuna zuen. Laburbilduz: euskararen erabilpena etxean eta familian ziurtatu behar zen eta emakumeak (amak) ziren horren arduradun nagusiak, euren eskuetan baitzegoen familiaren zaintza eta familia nazionalista baten bete beharreko nagusiak: arraza, ohiturak, erlijioa eta hizkuntzaren babesa eta garapena ziurtatzea.

Garaiko amek bazuten - nazionalismoak aginduta- zeregin zehatz bat: amaren figurak bildu ditzakeen ertz, eginkizun zein ardurak guztiak eureganatzea eta betetzea. Eginkizun honetan ama biologikoak zein sozialak zuten tokia. Horrela umeak etxean zituen emakumeak euren euskara erakustea eta euskaraz heztea zituen helburu. Baina eginkizun bera zuten eskolako maistrak, andereñoek. Izan ere, (hizkuntza) politika horren ondorioa izan ziren lehenengo “ikastolak” edo euskal eskolak (1920. eta 1930. hamarkadetan sortuak). Bertan, Elvira Zipitria bezalako andereñoak, baserriko sukaldeko mahaia eredu hartuta, eskolak ematen hasi ziren, gerra ondorengo egoera zailenean (Fernández 1994).

Transmisioari loturiko eginkizun horretan zegoen berekizi kokatuta emakumeen hitza. Hazkuntza eta hezkuntzari loturiko hitza da (hez-kuntza formala –eskolan- zein informala – familia gunean); hitz zorrotza zein leuna tartekatuz. Tarteka hitz ludikoa da, jolas zein kantuari loturikoa. Baina orokorrean barrura begira zeuden hitzak ziren (Del Valle 1995), hitz etxekotuak.

Orain dela urte batzuk Bilboko ikastetxe batean burututako ikerketan (Hernández 2005) ikasgelan mutilen eta nesken arteko banaketa nabaria ikusteko aukera izan genuen. Neskek euren buruak arduratsuagotzat jotzen zituzten. Oro har, ikasle onak ziren eta hizkuntzarekiko kezkatuagoak agertzen ziren. Mutilekin konparatuta gehiagotan aritzen ziren euskaraz. Nesken ikuspuntutik mutilak alferragoak ziren, ikasle okerragoak eta hizkuntzari buruz batere kezkatzen ez zirenak. “Mutilek ez

Litekeena da emakumeek eta gizonezkoek euskara balio eta irudi ezberdinekin lotzea eta horrek hizkuntza erabiltzeko nahian eragitea” (Oruesagasti eta beste 2014: 77).

**Generoa
funtsezko
aldagaia da,
eskola genero
sistema
erreproduzitzeko,
indartzeko eta
sendotzeko
tresna delako.**

dute euskaraz hitz egiten, euskaragatik ez direlako kezkatzen, ez zaie euskara inporta” azpimarratzen zuten ikastetxe horretako zenbait neskek (13 urte).

Mutilek, euren aldetik, beraiek ia ez zutela euskara erabiltzen aitortzen zuten. Bitartean, neskek ia beti euskaraz aritzen zirela zioten. Gainera, mutilen ustez, neskek denbora gehiena ikasten eta lanean ematen zuten, bai ikasgelan, bai handik kanpo (klase partikularretan...). Baina gauza guztien gainera, mutil horiek (13 urte) kexa bat zuten ikaskide neska horiekiko: “Beti euskaraz hitz egiteko esaten ari zaizkigu, zergaitik ez gaituzte pakean uzten?”.

Ikerketa horretako lekuan lekuko lana iraun zuen bitartean ikasle gazteen artean oso normala zen mutilen eta nesken artean eztabaidan aritzea hizkuntza kontuak zirela eta. Neskek ahal zuten guztietan hauxe ohiukatzen zuten: “Euskaraz egin!”. Erraza zen oihu edo aldarrikapen horren atzean eskolak bultzatutako hizkuntza ideologia topatzea. Izan ere, gazteen kasuan, eskola da hizkuntza ideologiari dagokionez eragile nagusia: ez hainbeste eskolaren mezua onartu eta barneratu egiten dutelako, eskolaren mezua modu argi batean identifikatuta dutelako.

Publikoki, eskolak eremu euskaldun bat ordezkatzeko du, eta eskolan proiektio publikoa duten figurek (jende aurrean ari direnak), -irakasleak nagusiki- gehienbat euskaraz egiten dute. Hau garrantzitsua da ume eta gazteen hizkuntza sozializazio prozesuan, eskola barruan hizkuntzaren bidez (euskararen bidez kasu honetan) umeak eta gazteak sozializatuak izateaz gain, hizkuntzan (edota hizkuntzaren erabilpenean, sinismenetan, hizkuntzari lotutako arau sozialetan...) sozializatuak izaten baitira. Ideia hau argiki azaltzen du Paula Kasaresek :

Hizkuntza sozializazioak bi dimentsio nagusi aztertzen ditu, haurrak nola diren sozializatuak hizkuntzaren erabileraren bidez eta nola diren sozializatuak hizkuntza erabiltzeko (...). Paradigma horretan hizkuntza sozializazioa prozesu dinamikoa, elkareragilea, bizitza osoan dirauena eta inguruneari lotua da (Kasares 2015:16).

Euskal Herrian espazio elebakar (ia) bakarra da eskola eta eguneroko borroka eta eginkizuna da “euskaraz egiteko” mezua zabaltzea eta beartzea. Gaur egun zaila da arau hori betetzen duen gunerik topatzea, baina orokorrean horren defendatzaileen artean neska nagusi direla baieztatu dezakegu – hizkuntzaren auziaz aparte- neskek eskola eta hezkuntza sistemaren defendatzaile arduratsuagoak direlako. Eta egun hezkuntzan, eskolan, euskaraz hitz egitea da araua. Horrela, nesken

kasuan, araua defendatzea eta betetzea baldin bada bere zeregina, mutilen kasuan mutil gisa jokatzeak araua apurtzea dakar, arau transgresio horretan oinarritu eta sendotzen baitu bere maskulinitatea, bere genero identitatea.

Sozializazio prozesuaren bidez bi subjektu mota sortzen dira (neskak eta mutilak) eta eredu horren arabera emakumezkoek atxikimendu handiagoa erakusten dute hezkuntza eta arauetik, eta horretarako sozializatuak dira, sistema indartzeko; gizonezkoak, aldiz, arauen kontra joan ohi dira, eta apurtzailea izatea beraien identitatea sortzeko edo gartzeko elementu bat da. Honako hau, prestigioarekin zuzenean lotuta dagoen elementu da. Batez ere, gizarte mailan “sexu bakoitzetik” espero den jokabideari lotuta. Ideia hau, 16 urteko gazte batek esandako esaldi honekin laburbildu daiteke: *“Mutilek brutogo hitz egiten dute ta neskek txintxugo edo handiyo balira bezela”*.

Hau dena kontuan harturik, gure ustez beharrezkoa da ohartaraztea, adin honetako gaztetxoaren artean hizkuntza-arauen kontra jotzea, era berean gizarte-arauen alde joatea ere badela. Izan ere, euskaraz egitearen agindua, batez ere, eskolaren bidez bideratzen den haur eta nerabeentzako ezarritako araua da. Baina, helduen gizarte egituretan eta praktikan gaztelania da nagusi. Beraz, nerabeen artean gaztelania erabiltzea sistema formala sinbolizatzen duten erakundeek (eskola, batez ere, baina baita familia zenbait kasuetan) aurka agertzeko modu bat da, baina gizartean oso agerikoa den hizkuntza arauarekin bat egiteko modua ere bada. Euren adinekoei ezarritako arauaren transgresioaren bidez, mutilak boterea duten helduen mundura prozesua azkarrago egingo lukete, besteak beste, estatus hori lortzeko ere sozializazio prozesuak abantaila gehiago ematen dizkielako. Neskek, aldiz, araua betetzeko agindua sendoago dutenez mantsoago emango lukete urratsa, eta gainera, presio handiagoz biziko lukete.

Baina hizkuntza jarreraz, arauaz eta ideologiaz gain, zer dakigu euskararen ikaskuntzaren inguruan generoari dagokionez?

Beste hizkuntzekin gertatzen den moduan, euskararen ikaskuntzaren gainean ere aurreiritzi aunitz topatu daitezke. Askotan, esate baterako, neskek hizketan lehenago ikasten dutela eta gehiago hitz egiten dutela entzungo dugu. Hau horrela al da gurean?

Aztertutako euskararen ezagutzaren gainean neskek eta mutilek utzitako datuak. ISEI/IVEI Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza Saileko erakundeak neurtzen ditu euskal haur eta gaztetxoaren konpetentziak eta

Transmisioari loturiko eginkizun horretan zegoen bereziki kokatuta emakumeen hitza. Hazkuntza eta hezkuntzari loturiko hitza da (hezkuntza formala -eskolan- zein informala - familia gunean);

Eskola da hizkuntza ideologiari dagokionez eragile nagusia: ez hainbeste eskolaren mezua onartu eta barneratu egiten dutelako, eskolaren mezua modu argi batean identifikatuta dutelako.

Sozializazio prozesuaren bidez bi subjektu mota sortzen dira (neskak eta mutilak) eta eredu horren arabera emakumezkoek atxikimendu handiagoa erakusten dute hezkuntza eta arauetik, eta horretarako sozializatuak dira, sistema indartzeko; gizona eta, aldiz, arauen kontra joan ohi dira, eta apurtzailea izatea beraien identitatea sortzeko edo garatzeko.

hor hainbat datu interesgarri agertzen dira. Aldiro aldi oro egiten diren neurketetan Lehen Hezkuntzako 4. mailako ikasleek (9-10 urte) eta Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako 2. mailako ikasleek (12-13 urte) parte hartu ohi dute. Emaitzetan erreparatuta, ikusiko dugu bi kasuetan euskarazko hizkuntza-komunikazioarekin lotutako kompetentzietan alde nabarmenak daudela neska eta mutilen artean. ISEI/IVEI-k argitaratutako txostenetan irakur daitekeen moduan, neskek eta mutilek hizkuntzekin loturiko kompetentzietan agertzen diren aldeak estatistikoki adierazgarriak dira. 2015eko datuek erakusten dutenaren arabera, LH4ko^{vi} mailan 7 puntuko aldea dago neska eta mutilen artean euskarazko hizkuntza-komunikaziorako kompetentziaren kasuan (nesken alde), eta 5 puntu ingelesezko kasuan. DBHko 2.^{vii} mailan erreparatuta bi sexuen arteko tartea handiagoa dela ikus daiteke: 13 puntu euskararen kasuan, 12 ingelesezko hizkuntza-komunikazioa eta 5 puntu gaztelerazkoan. Datu hauen aurrean bi gogoeta otu zaizkigu. Batetik, jasotako alde hauek kontuan hartzekoak direla iruditzen zaigu, kompetentzia erabilerarekin lotura zuzena dagoela dakigulako jada (Soziolinguistika Klusterra, Topagunea eta Urtxintxa 2011). Bestetik, orain arte datu hauen gainean gogoeta falta nabarmendu nahiko genuke, neskek beste materia batzuen inguruan azaltzen dituzten ahuleziak (matematikaren inguruan esate baterako), sarritan hizpide badira ere, mutilek hizkuntza-kompetentzietan agertutako maila ez dirudi bereziki kezka-gai denik.

Era horretan, erabileraz hitz egiteko garaian ez ezik, ezagutza edota kompetentziak aipatzean ere ez da normalean genero ikuspeirik lantzen, nesken ohiko aldakortasuna nabarmentzeko ez bada ere.

2.3 Hizkuntzaren gaineko rol banaketa

Antropologiaren ikuspuntutik hizkuntza kulturaren parte bat da, beti ere zentzu aktibo batean, hau da, hizkuntza kultura egiteko eta eraikitzeko tresna bezala irudikatzen du antropologiak, bereziki honen azpiatala den hizkuntz antropologiak (Duranti 2000). Ikuspegi horretatik antropologoek bi modutan aztertu izan dituzte herri eta gizarte ezberdinetako hizkuntzak. Batetik, antolaketa sozial zabal baten pieza, ikur edota adierazle gisa; bestetik, gizakiok gure errealitatean eragiteko dugu bitarteko eta estrategia bezala. Horrela, hizkuntz antropologian kokaturik, zeregin komunikatiboaz aparte, hizkuntza isla (erakusgarri) eta praktika kultural gisa agertzen zaigu, mezua eta gramatikaz gain, non, nola, noiz eta zeinek esaten duenak ere garrantzia bereganatuz. Agerikoa denez, kasu hauetan hizkuntzak eta hitzaren testuinguruak^{viii} protagonismoa bereganatzen dute ere^{ix}. Guzti hau kontuan harturik bat

egiten dugu Pierre Clastres-ekin hizkuntzaren gaineko lan-banaketa ere hitz egin daitekeela (Clastres in Orobítg 2015: 125) aipatzen duenean. Ulertzen dugun moduan, gizarteak hizkuntza-lan banaketa ezartzen du eta gizarte horretako hiztunak, hizkuntza-lan hori burutzen duten neurrian, pertsona zein arlo ezberdinen arteko harremanak antolatzen eta kudeatzeko ezinbesteko bilakatzen dira.

Gizarteak zein testuinguru kulturalak ezarritako hizkuntza-lana ezartzeko ohiko estrategia erabili izan du: esentzialismoa. Horregatik, sarritan gizon eta emakume edo neska eta mutilen arteko ezberdintasunak (zein parekotasun ezak) azaltzeko, argudio biologiko eta psikologikoak nagusitu dira. Gurean ere horrelako argumentuak erabili dira, generoaren auzia agertu izan denean. Jose Maria Sánchez Carrión, *Txepetx*-ek, zalantzarik gabe euskal soziolinguistikan egondako erreferente nagusienetarikoa bat, horien alde egin zuen euskararen inguruan ikertzen hasi zenean (Sánchez Carrión, 1981).

Rol banaketa horren eraginez, emakumeek eta gizonezkoek euskararekiko duten ardura eta zeregina ezberdinak izango dira, gizarte iruditegian profil (ia) antagonikoak osatuz. Emakumeena hizkuntza da, ama-hizkuntza (Skutnabb-Kangas eta Phillipson, 1989) eta gizonezkoena, hitza.

Tradizioz, gizonezkoak euskal kulturaren hitza ordezkatu du. Are gehiago, gizona hitzaren bitartez ezaugarritu izan dela ere esan daiteke. Hitza eta gizona. Bien arteko lotura erabatekoa izan da. Horretaz ohartarazi zigun Joseba Zulaika antropologoak (1988). Bere iritziz, gurean hitzak duen garrantzia azpimarragarria litzateke, batez ere, gizonaren nozioa zehazteko garaian (1988: 239). Protagonismo horren erakusle dugu Zulaikak tarte luzea eskaini izana hitzaren ideologiaren azterketari.

Antropologo horren iritziz, euskal kulturaren hitza ez da bakarrik bitarteko bat, hitza mezua bera da. Hauxe bera pertsonari aplikatu behar zaio: *horrela, baserriko kulturaren baitan, pertsona ideala guztiz lotuta dago emandako hitzaren ideologiarekin* (Zulaika 1988: 262).

Aurretik azaldu den moduan, nazionalismo tradizioaletatik, ikastolen sorrera eta garapena finkatu arte emakumeek izan zuten nagusiki hizkuntzaren ardura. Egunerokotasunean gauzatzen ziren praktika txikiez ari gara, hizkuntza errutina soilez. Horiek emakumeen eskuetan zeuden eta eurei egokitutako jarduera patriotikoen barruan zeuden kokatuta (hezkuntza, osasuna eta ongizatearekin batera). Gizonezkoen eremua, aldiz, ekintza politikoena zen, eremu publikoan eta botere guneetan garatzen zen larriz idatzitako politika.

Lehen
Hezkuntzako
4. mailako
ikasleen (9-10
urte) eta
Derrigorrezko
Bigarren
Hezkuntzako
2. mailako
ikasleen (12-13
urte) euskarazko
hizkuntza-
komunikazio-
arekin lotutako
kompetentzietan
alde nabarmenak
daude neska eta
mutilen artean.

**Gizarteak zein
testuinguru
kulturalak
ezarritako
hizkuntza-lana
estaltzeko ohiko
estrategia erabili
izan du:
esentzialismoa.
Horregatik,
sarritan gizon
eta emakume edo
neska eta
mutilen arteko
ezberdintasunak
(zein
parekotasun
ezak) azaltzeko,
argudio biologiko
eta psikologikoak
nagusitu dira.**

Sabino Aranak sorturiko alderdiaren sorreran euskal identitatean “erlijioak” (Jainkoa) eta “lege zaharra” (Foruak) elementu nagusiak ziren. 1960 hamarkadan aldiz hizkuntzak identitatearen erdigunea bereganatu zuen, euskara euskal identitaterako ezinbesteko aldagai bilakatuz. Hizkuntza erdigunean jartzeak bestelako moldaketak ekarri zituen, besteak beste, hezkuntza eremuan. Idoia Fernández-ek (1994) ezin hobeto azaltzen du garai horretan eskola arloan biziutakoa. Ordura arte hezkuntzak zuen izaera, dinamika, protagonistak eta, neurri batean, helburuak berrikusi ziren.

Aldaketa asko eman baziren ere, Fernándezek bat azpimarratzen du bereziki: gizonezkoak ikastoletan txertatzen hasten dira nabarmenki, euren parte hartzea igoz. Hau bi modutan gertatzen da bereziki: guraso bezala eta irakasle bezala. Lehenengoari dagokionez esan behar da gertaera hori fenomeno zabalago batekin lotzen duela Fernándezek. Hain zuzen ere, hezkuntza mundu mailan jasaten ari zen aldaketak aztertzean (beste batzuen artean) ondorengo nabarmentzen du (Fernández 1994:157):

Eraldaketa hau errotikoa dela uste dugu, eta, gizarte tradizioetik modernura, heziketa funtzio maternalaren luzapen soil batetatik funtzio sozio ekonomikoa betetzera, nola igarotzen den ulertzeko balio digulakoan gaude.

Euskarak 1982tik aurrera aro berri bati ematen diola hasiera esan dezakegu, orduan jartzen baita indarrean Euskararen legea. Ofizialtasuna aitortzen zaio 40 urtetan debekatuta eta zigortuta egon den hizkuntzari, eta egoera horrek sortutakoari buelta emateko, hainbat tresna (juridiko, sozial, ekonomikoa eta politikoak) hasten dira aplikatzen. Horri euskararen normalizazioa edota biziberritze prozesua deitu zaio. Testuinguru horretan, eta legea ezarri zenetik, hizkuntza bi eremu nagusietan murgildu dela esan dezakegu: batetik, hizkuntza politikan eta plangintzan; bestetik, diskurtsoetan (iritzi publikoak: pertzepzioak eta irudikapenak), hauek nagusiki identitatearekin lotu direlarik.

Hizkuntzaren eremua indartuz joan da azken hamarkadetan, praktikan, diskurtso zein agerpen mailan, baina horren barruan, berriz ere, lan banaketa gertatu dela esan daiteke –jada aurretik emandako bereizketa bat berretsiz-: hizkuntzarekin lotutako ekintza soziala batetik, eta ekintza politikoa bestetik. Lehenengo arloa emakumeen eskuetan geratuko da (andereñoak, begiraleak, herri dinamizatzaileak...) eta bigarrena gizonezkoen eskuetan. Euskararen aro berrian gizonezkoek nagusiki hartu dute hizkuntza politikaren ardura arlo ezberdinetan (hizkuntza plangintzan, kultur plangintzan, hezkuntza arloan, orokorrean politika arloan), (hizkuntza) ekintzaile publiko bilakatuz.

Emakumeek bi-hiru ardura nagusi mantendu dituzte euskararekiko, gehienbat amaren figurarekin lotura zuzenenak zituztenak: hezkuntza, zaintza eta gertuko harremanen zaintzailea. Kasu guztietan afektuei oso lotuta dauden zereginak dira. Emakumeek ez dute euskal identitatea ordezkatu; emakumeak euskal identitate hori elikatzen saiatu dira. Horretaz gain euren euskalduntasuna demostratu izan behar dute, euskaraz hitz egiten, euskara ikasten... Azken urtetan ere, biziberritze prozesuan euskara behar izan diren lanbideetan emakumeen presentzia handiago izan da, eta –aurretik aipatu den moduan– emakumezkoek bete ohi dituzten lanbideetan euskararen eskaera eta erabilera handiago da (Amo-narriz, 1995). Esan daiteke, beraz, transmisioa emakumeen gain egoten jarraitzen duela (Oruesagasti eta beste 2014:82).

Hau oso argi ikusten da eskola esparruan. Haur eta Lehen Hezkuntza irakasleen artean emakumeen presentzia nagusia da, eta adin tarte horietan ere euskararen presentzia eskoletan askoz nabarmenagoa da beste gizarte edozein esparruan baino. Horrek ekarriko luke neskak errazago identifikatzea rol hori betetzen duten emakumeekin. Zaintza feminitatearekin lotzen denean, beraz, euskararekin ere oso lotuta agertzen da, eta beraz, euskara zaintzaren ardura maila handiago batean geratzen da nesken bizkar gainean.

Mendeetan zehar emakumeek hizkuntzaren transmisioaren ardura izan badute ere, euskararen aro berrira iritsi dira diskurtso propiorik gabe. Diskurtso propiorik gabe esaten dugunean, bere esperientzietatik sortutako diskurtsoaz ari gara (ez emakumeak emakumeak izateagatik). Non dago andereñoen ekarpena? Non azken hamarkadetan euskaldundu diren emakumeen ekarpena? Puntu honetan guztiz bidezkoa iruditzen zaigu Fernándezek “andereñoen mugimenduaren” inguruan egiten duen aldarrikapena ekartzea. Jaxinto F. Setienek erabili omen zuen lehenengo aldiz kontzeptu hau eta Fernándezen ustez:

Andereñoen artean sortu zen elkarlanari mugimendua deitzeari guztiz egoki deritzogu, zeren nortasun osoko iharduera izan zela uste baitugu, hau da, gizartearen eta hezkuntza sistemaren barruan ezarrita zegoen eskola eredua errotik aldatzera abiatu baitziren eta eraldaketa honetarako tresnak sistematik at, eta batzuetan horren indarraren kontra ere, sortu eta finkatu baitziren. (Fernández 1994: 161)

Bere ibilbidean zehar hizkuntza politikak protagonismo handia eman dio hezkuntza sistemari baina hor emakumeak bitarteko papera baino ez duten izan. Esate baterako, andereñoen mugimendua kontsideratu

**Nazionalismo
tradizionaletatik,
ikastolen sorrera
eta garapena
finkatu arte
emakumeek izan
zuten nagusiki
hizkuntzaren
ardura.**

Lan banaketa gertatu dela esan daiteke -jada aurretik emandako bereizketa bat berretsiz-: hizkuntzarekin lotutako ekintza soziala batetik, eta ekintza politikoa bestetik. Lehenengo arloa emakumeen eskuetan geratuko da (andereñoak, begiraleak, herri dinamizatzai-leak...) eta bigarrena gizonezkoen eskuetan.

zena jada desagertuta dagoela esan daiteke, bere legatua guztiz lausotua dagoelarik.

Paradoxikoa badirudi ere horrela gertatu zen: hizkuntzak (euskarak) euskal kultura eta euskal identitatearen erdigunea hartzen duen unean, ordura arte bere zaindari nagusia izan zena (emakumea) bazterturik izaten da, protagonismoa gizonen eskuetara igaroz. Prozesu hau aztertea eta azaltzea beste artikulua baten gaia litzateke.

3. ONDORIOAK

2016ko Kale-Neurketak emakumezko eta gizonezkoen artean euskararen erabilerak zantzu ezberdinak dituela frogatu du. Diferentziak txikiak dira baina, aldi berean, oso orokortuak dira. Horregatik, emaitzen txostenean sexuen arteko aldeak ondorio nagusien artean azpimarratzen dira. 2016ko datu hauek aurreko Kale-Neurketetan sumatutako joera baieztatzen dute, eta Amonarrizek (1995) nabarmendutako *euskararen feminizazioaren* fenomenoarekin bat egiten dute.

Artikulu honetan ez gara saiatu azkenengo Kale Neurketak utzitako argazkia azaltzen. Hasieratik esan dugu zaila dugula gaur egun –ditugun datu urriekin- azalpen sendo eta borobil bat ematea. Aldiz, por-tzentai horiek errealitateaz esaten digunaz mintzatzen saiatu gara. Urpe-kari moduan, zenbakiek gordetzen duten errealitatea zirriboratu nahian. Testuan zehar gogorarazi dugun moduan, gizarte antropologiak hizkuntzaren gainean proposatzen digun ikuspuntutik hizkuntza kul-turaren parte bat da, eta hizkuntza-praktikak baliabide material zein sinboliko gisa ulertu ditzakegu. Horregatik hiztunek hizkuntza (hiz-kuntza- praktika) erabiltzen dute norbanako identitatea, komunitatea zein desberdinkeria eraikitzeke, elikatzeko, zalantzan jartzeko. Hizkun-tza –soziolinguistika kritikoak planteatzen duen moduan- tentsio, ga-tazka zein borroka ahalbideratzen duen gunea litzateke (Del Percio eta Duchene 2011: 44 in Torkington eta beste 2015: 201) eta bertan hizkuntza, klase soziala, adina edota genero bezalako aldagaiez zeharkatutako desberdinkeriazko harremanak aldatzeko edo mantentzeko ezinbesteko tresna litzateke.

Kasu honetan euskara gizarteak inposatzen dituen (bi) generoen arteko tentsioaren erdigunean agertzen zaigu. Genero sistemak garai eta gune zehatz batzuetan euskara eta emakumeen arteko lotura ezarri du eta modu sinbolikoan zein praktikoan euskararen *feminizazioa* gertatu da. Baina kontrakoa ere gertatu daiteke, eta praktikan gertatu da eta gerta-

tzen da. Hor dugu Sánchez Carrión-ek (1981) Nafarroako zenbait guretan euskararen erabilera eta maskulinitatearen artean deskribatutako loturak, edo gaur egun hika eta maskulinitatearen artekoak (Beitia 2016).

Testuan zehar azaldu dugun moduan, generoaren auziak presentzia ikusezina izan du euskal soziolinguistika: oso tarteka izan da aipatua eta hala izan denean azaleko azalpenak baino ez dira eman. Presentzia ikusezin horretatik hainbat aspektu nabarmendu nahi izan ditugu, historiari zein egungoari erreparatuz. Bide horretatik jarraitzea eta jada jakinak diren gertakarietan sakontzea dugu erronka, eta horretarako tresna teorikoaz gain, metodologikoak ere funtsezkoak izango dira. Hizkuntza praktikak jaso eta horien inguruan azterlan zehatzak eta sakonak osatzea bide interesgarria delakoan gaude. Esperanza Morales-Lopez-ek (2011) aldarrikatzen duen moduan ikerketa etnografiko gehiago behar dugu:

(...) necesitamos conocer lo que el lenguaje de manera sistemática significa para sus usuarios y en sus contextos concretos (contextos que pueden ser muy diferentes a los hegemónicos); y en donde no sólo es crucial detectar las voces presentes, sino también las ausentes. (Morales-Lopez 2011)

Azken finean generoa (beste aldagiekin gertatzen den moduan) ezin da modu abstraktuan ikertu, praktika sozialetik at (Eckert eta McConnell-Ginet, 1992: 89 in Pujolar, 2003: 486) generoa une oro eraikitzen eta berreraikitzen den zerbait delako. Eta hizkuntza eraikitze eta berreraikitze prozesu horretako parte da, tresna zein adierazgarria da. Maila horretara iristen ez garen bitartean zaila izango zaigu esku artean ditugun zenbait datu interpretatzea.

“Sabem el ‘*què*’, però del ‘*com*’ en tenim una idea molt superficial” idatzi zuen 2003an Joan Pujolar ikerlari kataluniarrak (2003:486). Euskararen kasuan, eta generoarekin lotuta, egoera beharbada kaskarragoa da, nekez dakigu “*zer*” gertatzen den baina ezer gutxi dakigu “*nola*” gertatzen denari buruz. Bide honetatik aritzen hasteko “Praktika-komunitatea”-ren nozioa^x bereziki baliagarria zaigu, kontzeptu honi loturiko guzuek hiztunei zein hizkuntz praktika zehatzei hurbiltzeko aukera ematen digutelako. Praktika-komunitate hauei begira (kuadrillak, kirol edo kultura jarduera baten inguruan sortzen diren taldeak, lan arloan garatze direnak...) hizkuntza-praktikak, hizkuntzaren inguruan garatutako keinuak, bizipenak edo diskurtsoak jaso eta aztertu ditzakegu. Eguneroko bizitzan kokatutako talde hauetan garatzen eta errutina bihurtzen diren elkarrekintza arauak interesatzen zaizkigu. Arau hauek

**Paradoxikoa
badirudi ere
horrela gertatu
zen: hizkuntzak
(euskarak)
euskal kultura
eta euskal
identitatearen
erdigunea
hartzen duen
unean, ordura
arte bere
zaindari nagusia
izan zena
(emakumea)
bazterturik
izaten da,
protagonismoa
gizonen
eskuetara igaroz.**

sortzen eta birsortzen dira egunerokotasunaren oreka sotilen bidez, “ohitura” deitu daitekeen egitate bat sortuz. Eta egitate horiek hizkuntz sozializatorako oinarritzko eta funtsezkoak direlakoan gaude, bertan boterea eta prestigioa, arauak, sinismenak, rolak, harremanak... elkarlotzen eta elkar eragiten direlako. ●

OHARRA

1. Kontutan hartu behar da, Kale-Neurketan jasotako elkarrizketa gehienak, %70, adinkideen arteko solasaldiak direla. Gazteen artean hizketaaldi mota honen kopurua handitzen da, haurren artean, aldiz, kopuru txikiagoa da.
2. 2001eko datuek ere hala adierazten zuten.
3. Dena den, salbuespen ageri diren herri horietan azterketa sakonagoa egitea oso interesgarria izan daiteke, askotan joeratik kanpo edo mugan dauden egoerek joera bera ulertzen laguntzen baitigute.
4. Udalerrri hauek dira 2016an Neurketa Berezia egin dutenak, beraz, udalerrri mailako datu fidagarriak dituzten tokiak dira.
5. Guk garatutako ikerketa hauetan oinarritu gara: (1) *Gu Gazteok, 12-14 urteko gazteen hizkuntza egunerokotasunera hurbiltzeko ikerketa partehartzailea* (2016). Eusko Jaurlaritzaren Hizkuntza Politikarako Sailburuordetzaren Aholku Batzordeko Gazteriaren Batzorde atal bereziaren eskariz egindakoa. (2) *Euskara pasilloetan galduta. Praktiken aldaketak eta hizkuntz mudantzak nerabezeroan* (2015). (3) *Euskara generoaren ispiluan barrena. Hizkuntza praktikak, bizipenak eta gogoetak Lezo eta Pasai Donibaneko nerabeen artean* (2016). Ikerketa hauek guztiak izaera kualitatiboa zuten eta datuen jasoketan hainbat teknika erabili dira: behaketak, elkarrizketak eta talde-dinamiken bidezko talde hausnarketak.
6. Datuak hemen daude eskuragarri (2017/11/01):
http://www.isei-ivei.hezkuntza.net/c/document_library/get_file?uuid=a5662da8-8f58-4ee1-a678-03ea1fc0309b&groupId=635622
7. Datuak hemen daude eskuragarri (2017/11/01):
http://www.isei-ivei.hezkuntza.net/c/document_library/get_file?uuid=efa9069b-264c-44e5-a1dd-d89cd2f4506b&groupId=635622
8. Bereziki azpimarratu nahi dugu “testuingurua” aipatzen dugunean hau zentzu oso zabalean ulertzen dugula, alegia, ez diogula “testuinguru soziolinguistikoiari” bakarrik erreferentzia egiten –hizkuntzaz ari garenean ohikoa denez–.
9. Testuan zehar agertuko den moduan, ez dugu proposatzen hitza eta hitzaren testuinguruaren arteko banaketa zorrotza. Inolaz ere. Aldiz, bien arteko lotura estua aldarrikatzen dugu. Halere, puntu honetan bi dimentsio horien garrantzia azpimarratu nahi izan dugu, hain zuzen ere bion papera eta partehartzea nabarmentzeko asmoz. Izan ere, susmoa dugu, interes edo helburuen arabera, joera izaten da biak banandurik aztertzea, bata edo bestearen gainean protagonismoa jarritz.
10. Praktika-komunitatea nozioak “Community of Practice” (CofP) kontzeptuari egiten dio erreferentzia, Penelope Eckert eta Sally McConnell-Ginet-ek horren inguruan egiten duten proposamena gurea eginez. Egile hauen hitzetan (Eckert; MacConnell-Ginet, 1999: 186): *CofP is an aggregate of people who, united by a common enterprise, develop and share ways of doing things, ways of talking, beliefs, and values –in short, practices. A CofP can develop out of a formally or informally constituted enterprise: a choir, a gang, a secretarial pool, a family, a garage band, a friendship group, or an academic department. Once launched, it has its own life and develops its own trajectory. The development of shared practices emerge as the participants make meaning of their enterprise, and of themselves in relation to this enterprise.*

BIBLIOGRAFÍA

Altuna, J. 2016. “Euskara generoaren ispiluan barrena. Hizkuntza praktikak, bizipenak eta gogoetak Lezo eta Pasai Donibaneko nerabeen

- artean" Ikasketa Feministak eta Generoak Master Amaierako Lana. Interneten eskuragarria (2017/11/01): <https://addi.ehu.es/handle/10810/19898>
- Altuna, J. "Euskara pasilloetan galduta. Praktiken aldaketak eta hizkuntz mudantzak nerabezaroan". *BAT aldizkaria* 97; 39-65.
- Altuna, O., Urla, J. 2013. "The Basque Street Survey: Two Decades of Assessing Language Use in Public Spaces". *IJSL* 224; 209-227.
- Amonarriz, K. 1995. "Euskararen erabilpenaren feminizazioa". *BAT Aldizkaria* 15; 89-96.
- Amonarriz, K. 2007. "2006ko hizkuntzen Kale-erabileraren neurketa: Aurreikuspenak eta emaitzak". *BAT Aldizkaria* 64; 33-46.
- Amurrio, M. 2003. *Genero, nazio eta nazio hezkuntza: ikastoletako irakasleria*. Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea, Argitalpen Zerbitzua.
- Aranberri, L.A. 2004. "Neskatxak ez dute euskaraz..." *Argia* 1956.
- Beitia, I. 2016. "Toka-Noka Tribua. Eskoriatzako gazteak eta hitanoa: uste, balore eta jarrerak". Gradu Amaierako Lana. Argitaratu gabe.
- Del Valle, T. eta beste. 1985. *Mujer vasca. Imagen y realidad*, Anthropos: Barcelona.
- Duranti, A. 2000. *Antropología lingüística*. Madril: Cambridge.
- Eckert, P. 1996. "The Whole Woman: Sex and Gender Differences in Variation" in d. Brenneis eta R. Macaulay, R. (arg.) *The Matrix of Language*. Colorado: Westview Press; 117-118.
- Eckert, P., McConnell-Ginet, S. 1999. "New generalizations and explanations in language and gender research"; *Language in Society* 28; 185-201.
- Erize, X. 1997. Nafarroako euskararen historia soziolinguistikoa. 1863-1936. Iruñea: Nafarroako Gobernua.
- Esnaola, I., Odriozola, J.M. 2000. "Iñaki Larrañagarekin elkarrizketa". *BAT Soziolinguistika aldizkaria* 35. Interneten eskuragarria (2017/11/01): <http://www.soziolinguistika.org/eu/node/845>
- Esteban, M.L. 2012. "Feminismoa, euskalgintzarako gogoeta-tresna?". *Udaltop* 2012. Interneten eskuragarria (2017/11/01): <http://www.udaltop.eus/documents/192363/753319/Feminismoa%2C+euskaragintzarako+gogoeta-tresna.+Txostena/883192c5-c52d-4322-bda8-67caafcba319>
- Eusko Jaurlaritzaren 2016 *Gu Gazteok, 12-14 urteko gazteen hizkuntza egunerokotasunera hurbiltzeko ikerketa partehartzailea*. Vitoria-Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzua Nagusia.
- Fernandez, I. 1994. Oroimenaren hitza: ikastolen historia, 1960-1975. Bilbo: UEU
- Hernandez, J.M. 2002. "Kale Neurketa: sexuaren arabera erabileraren emaitzak eta horien inguruan sortutako galderak". *BAT Aldizkaria* 43; 119-127.

- Hernandez, J.M. 2004. "Euskara dela eta... neskek zer diote?". *BAT Aldizkaria* 53; 79-95.
- Hernandez, J.M. 2005. *Jolasgaraia. Gaztetxoak, hizkuntzak eta identitateen adierazpenak*. Soziologiako Euskal Koadernoak 16. Eusko Jaurlaritza.
- Hernandez, J.M. eta Imaz, E. 2010. «Demythicalizing, Unveiling, Challenging: A Review of Twenty-five Years of Feminist Academic Production (1985-2010)», in M.L. Esteban eta M. Amurrio (arg.), *Feminist Challenges in the Social Sciences: Gender Studies in the Basque Country*, Center for Basque Studies (University of Nevada, Reno)/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/ EHU), Current Research Series; 55-70.
- Kasares, P. 2015. "Euskararen belaunez belauneko jarraipena aztergai eta jomuga". *BAT Aldizkaria* 94; 13-45.
- Kramer, E. 2016. "Feminist Linguistics and Linguistic Feminisms" in E. Lewin eta L. M. Silverstein (arg.) *Mapping Feminist Anthropology in the Twenty-First Century*. New Brunswick, New Jersey; London: Rutgers University Press; 65-83.
- Lasarte, G. 2011. "Pertsonaia protagonista femeninoen ezaugarriak eta bilakaera euskal narratiba garaikidean". Tesi doktoralak. Euskal Herriko Unibertsitatea.
- Morales-Lopez, E. 2011. "Hacia dónde va el análisis del discurso". *TONOS. Revista electrónica de estudios filológicos*, 21. Interneten eskuragarria (2017/11/01):
<https://www.um.es/tonosdigital/znum21/secciones/estudios-21-discurso.htm>
- Orobitg, G. 2015. "Lamento ritual de las mujeres pumé. Un ensayo sobre emotividad y política" in M. Gutierrez Estévez eta A. Surralles (arg.) *Retórica de los sentimientos. Etnografías Amerindias*. Madrid: Iberoamericana; 125-152.
- Ortega, A. eta beste 2014. "Nuevos hablantes de euskara" *Digithum* 16; 86-97.
- Oruesagasti, G., Arakistain, J. eta Otaegi, A. 2014. "Nola txertatu genero-ikuspegia hizkuntza-politikan? Lanerako marko baten proposamena. *BAT aldizkaria* 92-93; 67-86.
- Pujolar, J. 2003. "La construcció del gènere en la interacció informal cara a cara: aspectes teòrics i metodològics". *Estudios de Sociolingüística* 4(2); 485-503.
- Sanchez Carrion "Txepetx", J.M. (1981) "La Navarra Cantábrica". *Fontes Linguae Vasconum* 37;19-99.
- Serrano, M.J. 2008. "El rol de la variable *sexo* o *género* en sociolingüística: ¿diferencia, dominio o interacción?", *Boletín de Filología*, Tomo XLIII. 175-192.

Skutnabb-Kangas, T., Phillipson, R. (1989). "‘Mother tongue’: The Theoretical and Sociopolitical Construction of a Concept". In U. Ammon (arg.), *Status and Function of languages and Language Varieties* (450–477 or.). Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

Soziolinguistika Klusterra; Topagunea; Urtxintxa. 2011. *Erabileraren GPSa*. Andoain: Soziolinguistika Klusterra.

Torkington, K. eta beste 2015. *Practising the Good Life: Lifestyle Migration in Practices*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Zulaika, J.1988. *Violencia Vasca. Metáfora y sacramento*. Madrid: Nerea.